

The background of the book cover is a grid of stained glass panels. Each panel depicts a different religious scene or figure, rendered in a colorful, traditional style. The panels are arranged in a grid that frames the central text. The colors used are primarily blues, reds, yellows, and greens, with gold accents. The scenes include various figures, some with halos, and some holding objects like books or symbols.

STANISLAVA JAROLÍMKOVÁ

CO *JEŠTĚ*
NEVÍTE
O ŽIVOTĚ
NAŠICH
PŘEDKŮ

motto

motto

CO Stanislava
Jarolímková
JEŠTĚ
NEVÍTE O ŽIVOTĚ
NAŠICH PŘEDKŮ

Praha 2013

Odborný poradce Mgr. Radek Diestler

© Stanislava Jarolímková, 2013
Illustration © Štěpán Zavadil, 2013

ISBN 978-80-7246-717-4

*Tuto knihu věnuji
svým snachám*

Za pomoc při psaní této knihy děkuji svému manželu Petrovi,
profesoru MUDr. Zdeňku Broukalovi, CSc.,
profesorce latiny a varhanářce PhDr. Jarmile Hackenschmiedové
a pracovníci Národního pedagogického muzea J. A. Komenského
Bc. Magdaléně Šustové.

*Važme si knih, dobrých a užitečných nad zlato a drahé kamení, ježto jsou
nejvěrnějšími průvodci,
kteří nám nejjistější cestu ke ctnosti a moudrosti ukazují.*

VACLAV MATĚJ KRAMERIUS

*Dobrá kniha je jako dopis moudrého člověka,
milý, snad obsírný, ale poučný.*

TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK

ÚVOD

Druhý díl knihy o životě našich předků jako by z oka vypadl tomu prvnímu: všech 15 kapitol má totožné hlavní názvy a liší se pouze mezititulky, text je přibližně stejně dlouhý a rozdíl je pouze v tom, že začíná rokem 1526. Nezměněn zůstal i počet ilustrací Štěpána Zavadila, jichž je rovněž šedesát.

Kdo má zájem, může se v něm dočíst například to, co bylo veverče, odkdy dostávali naši předkové dědičné příjmení, kdy byly zavedeny adresy v dnešní podobě, že žárovky nebyly zpočátku vítány, kdy vznikly dnešní korunovační klenoty, kdy se začaly stavět činžovní domy, který náš hrad a kdy byl jako první vyfotografován, jakou neplechu provedl Kacafírek nechvalně známému místodržícímu Slavatovi, odkdy se používá kamenné uhlí a co to byl komisárek. Kniha nabízí také informace třeba o tom, jak měl Děda Mráz vystrnadit Ježíška, odkdy slavíme Silvestr a rozesíláme novoročenky, co byly dvojtřídky, proč kloučci běhali do čtyř let v šatičkách, jaký je text moravské a slezské hymny, odkdy byl u nás ordinován penicilin a jak vzniklo salutování.

I v tomto dílu najdete o českých panovnících pouze stručné zmínky, neboť se jim věnuje druhý díl méj knihy „Co v učebnicích nebývá aneb Čeští panovníci jak je (možná) neznáte“, která se – stejně jako I. díl – dočkala druhého vydání.

Pokud vám text bude připadat alespoň zčásti tak zajímavý, jako připadal mně při psaní, pak je šance, že jeho přečtení nebudete považovat za ztrátu času.
Stanislava Jarolímková

<http://stjarolimkova.webz.cz>

„CELEJ TEJDEN ZA TÍM PLOUHEM TLAPAT MUSÍM“

Nejen zemědělství našich předků

*Strdí a hrkavica – Mistrovská díla pro ryby – Od lesů ke škrtnici –
Veverče alias the ruchadlo – Co ještě stojí za zmínku*

STRDÍ A HRKAVICA

Nástupem Habsburků na český trůn se pochopitelně poměry v naší zemi nezměnily ze dne na den, i kdyby příslušníci tohoto rodu pilně mávali kouzelným proutkem. Život si šel svým tempem a naši předkové se dál věnovali svým starostem i občasným radostem, které se však v mnoha ohledech lišily podle stupínku, jaký zaujímali na společenském žebříčku.

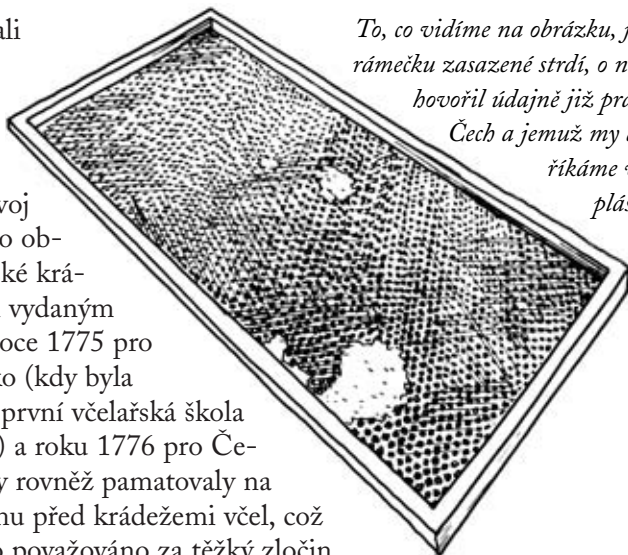
Co se chovu zvířat týče, pokračovalo úspěšné **včelaření**. Stávaly tu úly ze slámy

či hlíny, z nichž se med vybíral zespodu a které již byly uvnitř členěny, majitelé včelstev u nich vysazovali medonosné rostliny, zajišťovali včelky před

*Včelaři si své dřevěné úly
zdobili.*

mrazem, používali nože, škrabky, dýmáky apod. a stále častěji zhotovovali úly ze dřeva. Za rozvoj včelařství v tomto období vděčilo České království patentům vydaným Marií Terezií v roce 1775 pro Moravu a Slezsko (kdy byla v Brně založena první včelařská škola na našem území) a roku 1776 pro Čechy. Tyto patenty rovněž pamatovaly na ochranu před krádežemi včel, což bývalo považováno za těžký zločin.

To, co vidíme na obrázku, je do rámečku zasazené strdí, o němž hovořil údajně již praotec Čech a jemuž my dnes říkáme včelí pláštěv.

Chovu holubů jistě prospělo, že v 16. století byly sepsány právní předpisy. Koncem 17. století museli třeba slavkovští sedláci odvádět do panské kuchyně a na faru holoubata, holubářské cechy vznikaly v 18. a 19. století (poslední dva zanikly roku 1848 ve Vamberku a Třebouchovicích) a roku 1862 vyšla první odborná kniha na toto téma nazvaná *Holubářství v Čechách*.

Koňské potahy zvítězily již v předbělohorském období, péče o koně se stále zdokonalovala a roku 1590 vyšla kniha *Koňská lékařství*, označovaná za vynikající dílo. Velká péče se věnovala **hříbatům**, která byla po odstavení krmena ovsem, lepším senem apod. a v létě se přikrmovala zelenou pící. Když jim byly tři roky, byla umístována na stání svažující se od žlabu k zadním nohám, aby se jim správně vyvíjela kostra, a tahat se učila od čtvrtého či pátého roku.

Holubník moderního typu.

Prasata měla v 16. století stále ještě menší a kratší tělo, bohatou srst, dlouhý rypák a vyčnívající kly, ale začínaly snahy o jejich šlechtění.

Skot se od 16. či 17. století získával vlastním odchovem, i když část se ho dovážela ze Švýcarska; import zesílil teprve v 18. století. S tím, jak přibývalo hospodářských zvířat, vznikla z jejich pasení profese zvaná **obecní pastýř či slouha**, který je na pastvu vyháněl od druhé poloviny dubna. Předtím než opustila na jaře poprvé chlév, vplétala se jim do ocasu červená pentle, což je mělo chránit před uhranutím; lidé totiž věřili, že bytost hodlající dobytek uhranout si nejdříve všimne barevné ozdoby a zvíře přehlédne.

V některých oblastech si obecní pastýř před zahájením pastvy koupil telecí hlavu, nožičky a hovězí maso, vše zabalil do bílého šátku a vložil do nového hrnce, který zakopal za vsí na cestě, po níž měl druhý den zvířata hnát. Přitom slavnostně pronesl: „*Vyháním vás, dobytečku, na zelenou travičku, abyste ji pojídaly, tělo na sebe braly a užitek dávaly... Odháním od vás všechny kuřice a čarodějnice na hory a doly, aby vám pokoj daly, užitku nebraly.*“ Vše opakoval třikrát a přitom cestu kropil vodou.

Pastýř ráno svolával zvířata obvykle troubením na pastýřskou troubu. V Čechách nosíval většinou dlouhý bič z řemíneků připojený ke krátké dřevěné tyčce, zatímco na jižní Moravě se používala i pastýřská hůl zvaná hrkavica, která byla okovaná a byly na ní navlečeny tři či čtyři kovové kroužky; když jí pastýř zahrkal, báli se toho zejména býci více než biče. V letním období se zvířata pásla dopoledne i odpoledne, ale během poledního vedra je pastýř zaháněl domů nebo alespoň do stínu; od poloviny října už pásal jen jednou denně.

Za zvířata obecní pastýř zodpovídal. Byl povinen hlásit majiteli veškeré jejich podivné chování (málo se pase, těžce dýchá, pokašlává, má studené uši apod.) a musel dodržovat takové zásady, jako nehnat je na orosenou trávu, na trávu šlehnutou ranním mrazíkem, na bahnitá místa zarostlá jedovatými bylinami apod. Hnát nesměl ani na panské (tedy na pastviny, které patřily vrchnosti). Naproti tomu pastýř ovcí mohl pást i na panském, a navíc býval lépe placen, takže si mohl koupit boty, což jak víme, nebylo běžné.

Od vesnice míval obecní pastýř k dispozici obydlí zvané pastouška, obecní louku, pole a sýpku, kam si ukládal obilí, které dostával od sedláků

za pasení jejich kusů. (Od chudých chalupníků vybíral za každý pasený kus předem dohodnutou peněžní částku.) Na závěr roku pro něj v některých krajích připravovala obec jako poděkování na sv. Ondřeje (30. listopadu) pečenou husu se zelím, sýr s chlebem a vědro piva. Při této hostině říkával: *„Já bych prosil, esli ste se mnou spokojený, byste mě tu zas nechali.“* Pokud odpověděli: *„I sme, sme! Zůstaneš tu zas.“*, bylo jasné, že pastevec má na příští rok o obživu postaráno. Ten, který se osvědčil, býval takto najímán řadu let a po něm mohl funkci zdědit jeho syn. Na Štědrý den chodíval dům od domu, troubil pod okny, a když dostal obvykle malou vánočku, pronesl přání šťastných a veselých vánočních svátků. Od 16. století si najímali pastýře nazývané polní mistři např. i pražští rezníci, aby jejich zvířata vyháněli na pastvu před městské hradby.

Pochopitelně **jako pasáči pomáhaly rodičům i děti**, které kvůli tomu nechodily do školy, což učitelé neradi vídali. Když kluci a holčičky přihnali na pastvu kravky, telátka a býky, krátili si čas různě. Hezky to popsal ve své knížce *Hanýžka a Martínek* Jindřich Šimon Baar: *„Hoši... opičili se po velkých. Nadělali ze zelných košťálů poháry, pili z nich čistou vodu, stavěli se opilými, bramborovou nat' z bezových dýmek pokuřovali, hádali se i poprali, zcela tak, jak to vidávali u dospělých mužů. Dívky opodál tvořily jiný kopeček. Z natrhaných sítin nejčastěji pletly roztočivné věci, košíčky, paraplička a kloboučky všech tvarů, taštičky a čepečky, z rozmočeného chleba či jen z bláta hnětly vdolky, lívance a buchty... z podzimních kvítků pletly věnečky a krášlily se jako princezny. Často i společně si hrávali nejen obyčejné hry... ale i nové hry si vymýšleli: na pašery (pašeráky – pozn. aut.), na myslivce a nejčastěji na tátu a mámu.“* Děti pásly ráno do 10 hodin a odpoledne od 15 hodin do šera; i ony věděly, že v *„parném slunci se dobytek špatně pase“*. Za podzimních dní patřily k jejich zábavám ohníčky, které přeskakovaly, u nichž se ohřívaly a v nichž si pekly brambory. Tehdy jim bývalo smutno, protože věděly, že až zvířata zůstanou ve stájích, rodiče je pošlou do školy.

V 17. století začal **chov bource morušového**, z jehož vlákna vzniká přírodní hedvábí, a kvůli němu byly u nás vysazovány morušovníky, jejichž listí tvoří jeho jídelníček. Do pěstování se pustil i Albrecht z Valdštejna, který roku 1628 vysázel tyto dřeviny v okolí Jičína. V 18. století se do českého chovu bource morušového zapojili zde žijící Italové, kteří sázeli morušovníky například kolem pražských městských hradeb. Roku 1763 vyzvala

Marie Terezie měšťany, aby bource chovali i oni, ale koncem 18. století toto podnikání neslavně skončilo.

MISTROVSKÁ DÍLA PRO RYBY

V 16. století se na scéně objevují nejslavnější čeští rybníkáři, k nimž nesporně patřil správce jihočeských rožmberských panství **Jakub Krčín z Jelčan**. Nedokončil studium vodohospodářství na pražské univerzitě, ale nakonec se živil zvelebováním pivovarů, budováním mlýnů, zakládáním ovčínů a především zřizováním rybníků. Roku 1561 vstoupil do služeb Rožmberků, poté co zachránil v lese Evu z Rožmberka, která spadla z koně a odměnila se mu svou přímluvou. Stal se podpurkrabím a o rok později purkrabím Českého Krumlova a roku 1569 byl jmenován regentem (vrchním úředníkem) rožmberského panství. Nepříliš známo je, že v té době se v Praze zúčastnil soutěže na stavbu vodovodu v areálu Pražského hradu, a i když mezi přihlášenými byla řada italských stavitelů, právě on zvítězil a zbytky jeho díla jsou tu patrný dodnes. Z jeho jihočeských děl si uveďme alespoň rybník Nevděk, dnešní Svět, dokončený roku 1573, kvůli němuž prý dal zbořit jedno třeboňské předměstí. První výlov, konaný roku 1581, byl tak překvapivě vysoký, že kupci z pasovské diecéze si pro svých 70 metrických centů ryb osobně přijeli, neboť něco takového neočekávali. V letech 1584–1590 vznikl rybník Rožmberk.

Abychom i my laici ocenili Krčínovy schopnosti, připomeňme si, že zřídit kvalitní rybník znamenalo postavit především pevnou, síle vody odolávající hráz, tvořenou do země zaraženými kůly, chrastím a kameny a osazovanou zejména duby, jejichž kořeny ji náležitě zpevňovaly. Tato dřevina byla volena i proto, že její dřevo je velmi odolné vůči vodě a vlhkosti a dožívá se 500, ale i 2 000 let.

V okolí Chlumu u Třeboně působil v 16. století **Mikuláš Ruthard z Malešova**, jenž je spojován s nejhlubším českým rybníkem zvaným Staňkovský, založeným roku 1550, a také rybníkem Hejtman. **Jan Stanovský z Čechtíc** řečený Mřeň působil jako purkrabí na Hluboké, pracoval ve službách Viléma z Pernštejna a zřejmě řídil práce při zřizování druhého největšího jihočeského rybníka – Bezdrevu.

Od poloviny 17. století nastával úpadek českého rybníkářství, postupně byla řada rybníků vysušena a zavezena a nahradila je pole.

V druhé polovině 19. století nastalo mírné zlepšení situace, protože se objevilo několik zdatných odborníků, k nimž patřil v 19. a počátkem 20. století **Josef Šusta**, jenž působil v Třeboni jako ředitel třeboňského panství knížete Adolfa Josefa Schwarzenberga a jehož znalosti a zkušenosti jsou prý dodnes uznávány i ve světě. Zaváděl letnění a hnojení rybníků, dokázal stanovit nevhodnější hustotu obsádek a zabýval se nejen správnou výživou kaprů, ale i chovem candáta a marény. Jeho mladší kolega **Theodor Mokry**, správce lnářského rybníčního hospodářství, šlechtil počátkem 20. století se svým zástupcem Václavem Peckou čtrnáct let novou odrůdu kapra bezšupinového neboli lysce, zvaného pro nafialovělé zbarvení „modrák“. Šlo o vysokojakostní rybu se zavalitým tělem, malou hlavou a chutným masem, jež se veřejnosti poprvé představila roku 1921.

Roku 1888 se začal rybářský spolek v Kadani jako první pokoušet o chov pstruha (dovezeného z Kalifornie do Evropy poprvé roku 1881), roku 1920 byla ve Vodňanech založena rybářská škola a rok nato vznikl v Praze Výzkumný ústav rybářský.

OD LESŮ KE ŠKRTNICI

Jelikož úbytek **lesů** nabral v minulých staletích příliš velké tempo, začali je od 16. století naši předkové uměle **vyšazovat**. Bohužel preferovány byly monokultury, které byly snáze postihovány různými kalamitami, způsobenými počasím či třeba kůrovcem nebo bekyní mniškou; vysazování smíšených lesů zvítězilo teprve poté, co na přelomu 19. a 20. století začaly negativně působit i exhalace. Lze říci, že jedním z průkopníků těchto různorodých porostů se stal roku 1875 do té doby zcela lysý Říp, který tehdy pokryly uměle vysazené duby a habry, doplněné v menší míře javory, jasany, borovicemi a lípami.

V 16. století bylo nadále v kurzu **vinařství** i **vaření piva**, jehož se například v polovině 16. století dostávalo v Čechách na trh ročně přes 500 000 hl; roku 1585 vydal Tadeáš Hájek z Hájku první pojednání o jeho výrobě, které obsahovalo shrnutí dosavadních znalostí a zkušeností českých pivovarní-

ků. Rozšiřovalo se pěstování **hrachu**, a to jak většího popínavého, tak menšího polního, zatímco **čočka** se sklízela hlavně na vrchnostenských statcích. Z okopanin rostla na polích zejména řepa, z olejnin mák, len a řepka.

Rozvíjelo se **ovocnářství**, založené na tom, že se na podzim či na jaře štěpovala pláňata přenesená do sadu; zejména míšeňským jablíčkům a švestkám se tu dařilo natolik, že se od nás vyvážely do zahraničí. Až do poloviny 19. století se **chmel** pěstoval na tyčkových chmelnicích, ale již od počátku 19. století hledali chmelaři metodu, která by umožnila **snížit spotřebu tyčí**. Dřevo se totiž jednak zdražovalo, jednak vyžadovalo velké prostory na skladování. První návrh na pěstování chmele na drátěných konstrukcích vznikl roku 1803. Nejdříve se chmel stahoval z tyče směrem nahoru a odvážel se v košatinách na mlat, kde se ho ujali česáči, ale později se česal přímo na chmelnici. Až do konce 19. století se sušil přirozeným teplem, obvykle rozložený na lískách ve stínu pod střechou; první sušárna byla postavena v Měcholupech na Lounsku. V sušárnách se později sušil pomocí horkého vzduchu sálajícího ze systému vyhřívacích rour napojených na výkonný kotel spalující uhlí. Koncem 19. století se do práce zapojovaly také česací stroje; například v Žatci byl jeden v provozu od roku 1845.

Změna nastala i v tom, že **pivo** vařila (díky svatováclavské smlouvě z roku 1517) ve velkém i šlechta, která získávala na svých panstvích monopol, což vedlo ke snížení zisků měšťanských pivovarů. Ty mívaly čím dál větší potíže nejen s dostatkem kvalitní vody, ale především dubového – v horším případě bukového a březového – dřeva a s nákupem ječmene a pšenice, nezbytných k přípravě sladu. Naproti tomu šlechta dřevo těžila na svých polesích a obilí pěstovala na vlastních polích. Počátkem 18. století pocházely tři čtvrtiny produkce piva z vrchnostenských pivovarů, a teprve koncem 18. století začala nová éra pivovarnictví*.

* Náš nejznámější Plzeňský pivovar vděčí za svůj vznik tomu, že v roce 1838 bylo před radnicí vylito pro špatnou kvalitu 36 sudů piva, takže padlo rozhodnutí vybudovat roku 1842 za společné peníze Měšťanský pivovar. Od roku 1853 dostalo plzeňské pivo ochrannou známku a v prvním roce bylo tzv. vystaveno 3 657 hl piva; na světové výstavě ve Vídni roku 1873 dostal Prazdroj Velkou zlatou medaili za pokrok.

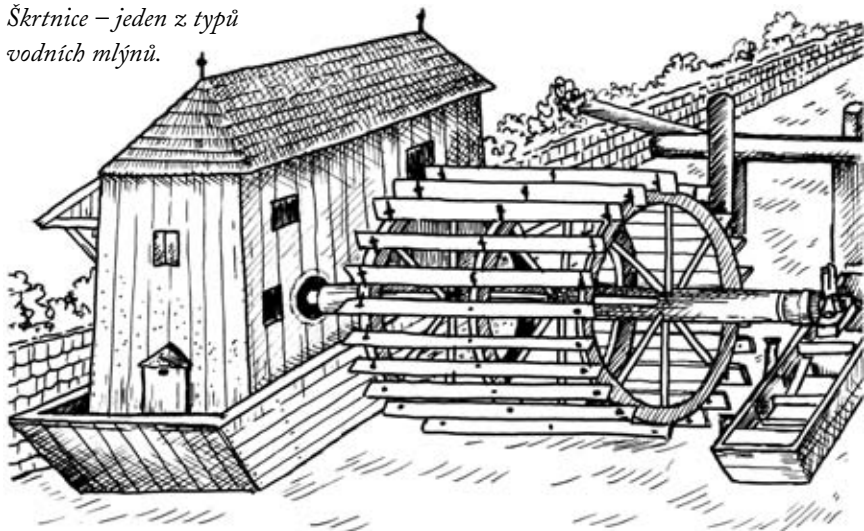
Vinohrady patřily většinou obcím, ale v jistém procentu i jednotlivcům. Hlídal je hotař, který tu musel pobývat celý týden, domů směl jít pouze v sobotu, a to se musel cestou tam i zpět hlásit u rychtáře a oznámit mu, kde bude k zastížení. Datum vinobraní určoval rychtář. Jako první prodávali víno majitelé panství, a teprve když bylo vyčepované, mohli je prodávat jejich poddaní.

V 18. století rostl počet obyvatel, což vedlo k nárůstu spotřeby potravin, takže bylo jasné, že zemědělství se tomu bude muset přizpůsobit. První krok udělal stát, když v 60. letech vydal pastevní patenty, jimiž rušil pastviny a přeměňoval je na pole, což samozřejmě samo o sobě nestačilo. Bylo totiž čím dál jasnější, že robotní práce je málo produktivní, a jelikož vrchnosti zmenšovaly pozemky, které obdělávaly ve vlastní režii, snížil robotní patent Marie Terezie roku 1775 poddaným robotní povinnosti i daně. Tím chtěla královna nepřímou přimět vrchnosti k zavádění moderních postupů a k zaměstnávání lidí, jimž by vyplácely mzdu a jejichž produktivita práce by je konečně začala zajímat. Řadu možností jim nabízel prudký pokrok, který nastal zejména v železářství, rozvíjejícím se od 17. století.

Co se **mlynářství** týče, koncem 19. století se zaváděly do mlýnů turbíny, parní pohon a stroje zplynovací a výbušné; vznikaly také mlýny zvané válcové, u nichž byly mlýnské kameny nahrazovány ocelovými válci. Mnohé mlýny dodávaly okolním obcím elektrickou energii pro veřejné osvětlení mnohem dříve, než byla u nás provedena počátkem 20. století všeobecná elektrizace.

Kromě stále hojněji využívaných vodních **mlýnů** se nadále používaly i **mlýny větrné**, budované v místech stálého proudění vzduchu, jako byla Moravská brána, severní podhůří Nízkého Jeseníku, jižní část Hornomoravského úvalu, Dražanská vysočina apod. Pokud bylo třeba, mlýn se mohl celý otočit nebo být převezen; v tom případě mlynář zapráhl koně do mohutné oje spojené s mlýnskou konstrukcí. Osmnácté století přineslo rozkvět větrného mlynářství, které se tu prezentovalo novým typem – zděným mlýnem válcového tvaru, zvaným holandský. Ten měl většinou podobu komolé zděné stavby vysoké 9–15 m a proti větru se otáčela pouze jeho střecha, která stála na kolečkách pojíždějících na železné kolejnici, uložené na pozednici mlýna. Zlatým věkem těchto mlýnů, budovaných zejména tam, kde nebylo možno využít vodní síly, se stalo 19. století.

*Škrtnice – jeden z typů
vodních mlýnů.*

Objevovaly se i lodní mlýny zvané **škrtnice**, které dostaly název podle toho, že se zastavovaly škrcením pomocí malého dřevěného kola s brzdou, jež bylo nasazeno na hřídeli vodního kola. Byly umístěny na člunech s hlubokou podlahou, spojených na přídi i na zádi trámem, na němž byla upevněna silná lana ukotvená na nedalekém břehu, přičemž mlýnice stála na větším člunu, spojeném s břehem lávkou. Mouka z těchto mlýnů však nebyla jakostní a na zimu je bylo nutno vytahovat na břeh, aby je nepoškodily kry.

Úpadek mlynářství začal koncem 19. století; zatímco roku 1885 bylo v Čechách přes 7 000 mlýnů, začátkem minulého století jich zůstalo v provozu 5 000; po únoru 1948 byly znárodněny.

VEVERČE ALIAS THE RUCHADLO

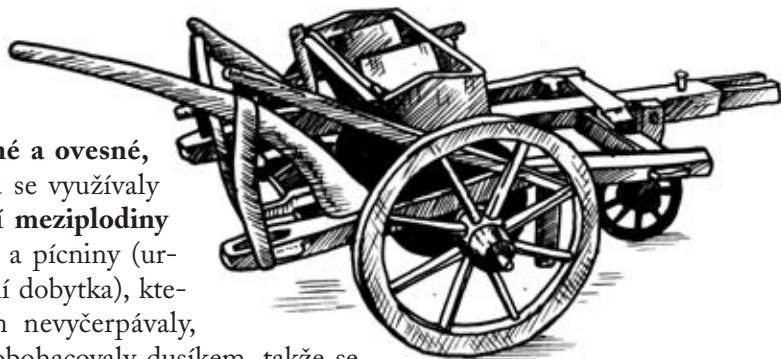
Na polích se začaly sporadicky používat masivní dřevěné **válce** se železnou osou, která byla spojena s dřevěným rámem a ojí. Nejčastěji bývaly hladké, jen v oblastech s jílovitou půdou byly pokryty ostrými kovovými hřebíky, takže dostaly přívlastek ježkové. Docházelo k **dělení pozemků na**

Takto vypadal první sečí stroj.

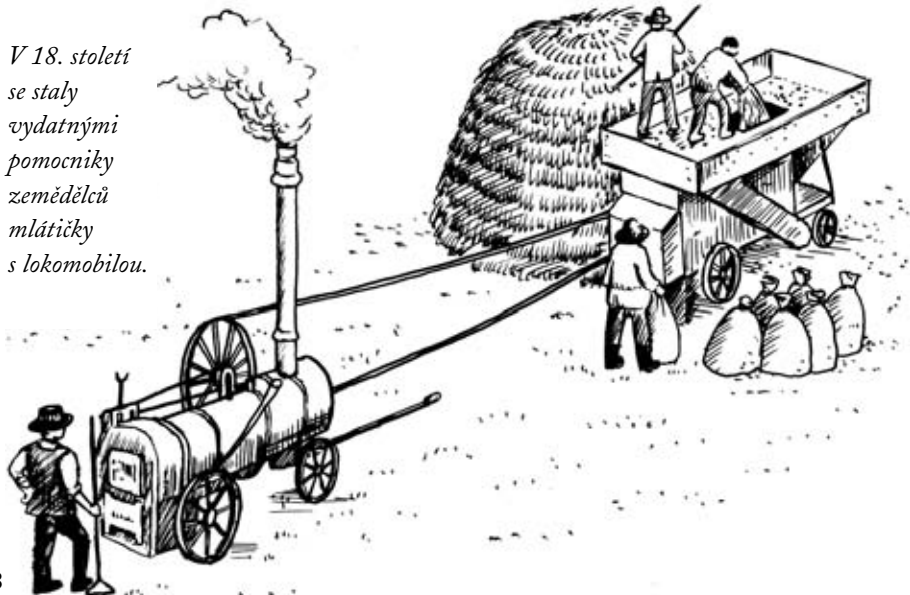
pšeničné, žitné a ovesné, a místo úhoru se využívaly rychle rostoucí **meziplodiny** jako luskoviny a píceiny (určené ke krmení dobytka), které půdu nejen nevyčerpávaly, ale naopak ji obohacovaly dusíkem, takže se před podzimním výsevem ozimů nemusela hnojit.

K zásadnějším změnám docházelo **koncem 18. a začátkem 19. století.**

Tehdy vyjel na pole první sečí stroj, ve velkém se začal pěstovat jetel, lidé si u svých domů budovali špýchary neboli sýpky určené pro uchovávání zrní a k sečení obilí konečně začali používat kosu. Například roku 1784 nahradili na schwarzenberských panstvích dva zdatní sekáči s kosou osm sekáčů se srpem a roku 1793 kdosi spočítal, že na posekání jednoho hektaru za den je zapotřebí 21–28 ženců se srpem, zatímco sekáčů s kosou stačilo 5–7 plus asi šest žen odebírajících a vázajících obilí. O svoji zdnalivě neotřesitelnou pozici přicházely také cepy.

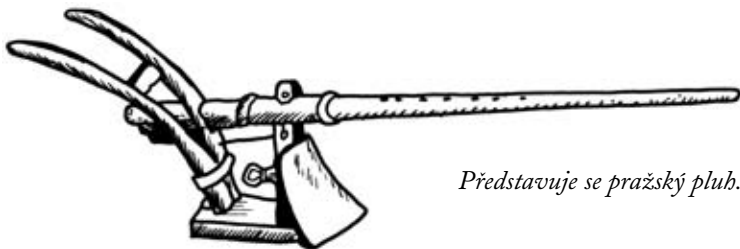
V 18. století se staly vydatnými pomocníky zemědělců mlátičky s lokomobilou.

Co se **lokomobil** týče, tvořil je parní kotel a parní stroj a sloužily coby zdroj mechanické energie zejména pro mlátičky, pluhy, elektrická dynamy apod., přičemž pohon mlátičky či elektrického dynamy obstarával kožený řemen natažený mezi nimi. Při orbě se používaly dvě lokomobily stojící na protilehlých koncích pole, mezi nimiž bylo napjaté lano, kvůli kterému měla každá lokomobila buben k navíjení. Uprostřed byl na laně upevněn obvykle oboustranný pluh (aby se nemusel na konci řádek otáčet) a při orbě nejprve jedna lokomobila navíjela lano na svůj navíják, a tím přitahovala pluh k sobě, zatímco druhá lano odvíjela. Na konci řádku obě lokomobily popojely vpřed o šířku brázdy, oračka se překlopila a navíjení a odvíjení pokračovalo opačným směrem.

Obdělávání půdy bylo v tomto období založeno na pluzích různého typu, jejichž dřevěné části si zemědělci vyráběli podomácku, zatímco kovové nakupovali v hamrech. Zapřahali do nich převážně jeden pár koní (pouze za třicetileté války, tj. v letech 1618–1648, převážily volské potahy), ale k hlubší orbě a k orbě úhorů používali pluhy těžší, tažené třemi až čtyřmi koňmi.

Pouze v kopcovitých terénech se pole nadále obdělávala háky taženými často pouze jedním koněm. I když postupně se pluhy vylepšovaly, podstatnou změnu vnesli do orání teprve počátkem 19. století **bratraci Veverkovi** – rolník František a kovář Václav. František totiž na svém poli oral pomocí tzv. trutnovského háku, který nosil zavěšený na popruhu přes rameno, a hloubku i směr orby musel řídit silou svých rukou, což bylo velmi namáhavé. To ho přivedlo před rokem 1827 na myšlenku zkonstruovat **veverče** (jak oradlu říkali lidé podle příjmení bratranců) neboli **ruchadlo**, které půdu nejen odkrajovalo a obracelo, ale i rozrušovalo (neboli ruchalo) až do hloubky 22 cm, což bylo dáno jak tvarem radlice, tak jejím nasměrováním. Důležité to bylo především pro nové plodiny jako brambory a cukrová řepa.

Představuje se pražský pluh.

Ruchadlo se šířilo i do dalších zemí a je zajímavé, že jejich obyvatelé ponechávali jeho názvu českou podobu: Angličané mu říkali the ruchadlo, Němci der Ruchadlo a Francouzi le rouchadlo. Bratrance netušili, že jde o vynález, který si mohli nechat patentovat, a tak ruchadla vyráběl nejen Václav ve své kovárně, ale podle dřevěného modelu i další výrobci. Navíc si jistý obchodník vyžádal na Václavovi jakousi dřevěnou šablonu, našel si výrobce a pluh prodával ve svém obchodě. A obchodník J. Kainz si dal vyrobit několik ruchadel, která na hospodářské výstavě v Praze roku 1832 prodával jako Kainzplug neboli Kainzův pluh. (Františkovo rodiště Rybitví má ruchadlo ve svém znaku.) Zásahu obou mužů ani v nejmenším nesnižuje fakt, že tento pluh byl vhodný především pro oblasti s lehkými písčitymi půdami.

CO JEŠTĚ STOJÍ ZA ZMÍNKU

- **Na vědecké bázi** se začalo u nás sledovat počasí v **18. století**. V letech 1719–1720 se v Zákupích u České Lípy provádělo soustavné měření teploty i tlaku vzduchu a od roku 1771 se v pražském Klementinu sledovaly teploty a od roku 1804 srážky. V 19. století vzrostl zájem o předpovědi počasí **kvůli stanovení vhodné doby přesunu armád**. Československý státní meteorologický ústav vznikl roku 1919, kdy se začalo s pravidelným zveřejňováním předpovědí počasí na základě údajů o tlaku vzduchu, a roku 1954 byl zřízen Československý (dnes Český) hydrometeorologický ústav.
- **Z cizokrajných zvířat** k nám přicestovali jako první zřejmě počátkem 17. století **daňci**, i když boom zaznamenali teprve na přelomu 19. a 20. století. Roku 1801 je následoval **krocán divoký**, chovaný na panství Nové Hrady, kde byl zároveň loven, od roku 1853 se v dobříšské oboře knížete Colorado-Mansfelda zabydleli **jeleni běloocasí**, pocházející z oblasti od jižní Kanady po Peru a severovýchodní Brazílii. Přibližně v téže době byli vypuštěni v oboře u Hluboké nad Vltavou **mufloni** (zřejmě zdivočelé ovce ze Sardynie a Korsiky), roku 1880 a znovu úspěšněji o osm let později byl v Kadani vysazen **pstruh duhový** a roku 1891 se v oboře Kluk u Podě-

brad (dnes je Kluk součástí města) usadil jelen sika japonský a později jelen Dybowského.

- Mlynáři, jejich rodiny i zaměstnanci vždy rádi vítali **krajánky**, jimiž byli vyučení mlynáři bez stálého zaměstnání, kteří procházeli říší a zůstávali v jednotlivých mlýnech podle toho, jak pro ně byla práce. Svůj majetek nosívali na zádech či na holi zavěšený v uzlíku z režného plátna, zatímco svinutou deku si obvykle zavěšovali přes rameno. Po večerech vyprávěli, co kde viděli a zažili, a o posluchače nikdy neměli nouzi; když odcházeli „o dům dále“, dostávali na cestu kapesné.

II. KAPITOLA

VESNICE (KONTR)A MĚSTO

Kde se žilo lépe?

Jak a proč se měnily vesnice – Jak a proč se měnila města – Co ještě stojí za zmínku

JAK A PROČ SE MĚNILY VESNICE

Život na vesnici šel po staletí ve starých kolejích a hlavními změnami bylo střídání dne a noci i ročních období. Návyky a tradice tu byly pevně zakotveny, a pokud se měnily, pak velmi pomalu. Lidé si navzájem viděli až do talířů a nově příchozí mezi ně zapadali jen nesnadno; o tom věděli jistě své například učitelé.

Z obecních staveb vynikala především **rychta** tvořící centrum vsi, která bývala často největším a nejzdobnějším stavením, dále **hospoda**, kde se lidé scházeli k nejrůznějším zábavám, muži tu snad každý večer probírali méně či více závažné události a mnohde se zde hrálo ochotnické divadlo. Pozornosti se dostávalo i **škole** a součástí vesnice byla také **pastouška**, určená původně pro obecního pastýře, ovšem po zrušení vrchnostenských chudobinců či chorobinců se stávaly jejími obyvateli nemajetné rodiny. Až na výjimky tu stával **kostel, zvonice, fara, hřbitov s márnicí** a stále více přibývaly **technické stavby**. K nim patřily např. sušárny lnu a konopí, varny povidel, mandly a různé dílny v čele s kovárnou. Kvůli protipožárním opatřením se omezoval počet dřevěných staveb, dřevěné komíny byly nahrazovány komíny zděnými, na návsích se budovaly vodní nádrže a po roce 1785 i kůlny, do nichž se ukládalo náčiní požárníků.

Vzhled vesnic se začal **měnit teprve od poloviny 18. století**, kdy při-

cházelí noví usedlíci, kteří obvykle neměli žádné pozemky. Byli to drobní řemeslníci, podruzi apod., kteří si tu začali svépomocí nebo za přispění sousedů, přátel či členů rodiny zcela nekoordinovaně stavět domky. Vzhled stavení podléhal zvyklostem toho kterého kraje: někde mívaly štítový orientované na náves či do ulice, jinde si před domy lidé zřizovali předzahrádky určené většinou pro květiny, někde se domy obracely do ulice svou boční stranou apod. Po zrušení roboty, když už obyvatelé venkova nebyli pouze pracovními silami, začínali více pomýšlet na zvelebení svých domovů. Lze říci, že jejich život se točil nikoliv především kolem dětí, ale kolem zvířat. Ta byla „rodinnými poklady“ a jejich potřeby bylo nutno splňovat kdykoliv a za jakýchkoliv okolností, neboť ona byla hlavními živiteli rodin.

U domů bývaly zahrady, ale i dvory, do nichž se vjíždělo stále zdobnějšími **vraty** a vstupovalo **brankami**. Dvory byly lemovány stájemi pro koně, chlévy pro dobytek a chlívký pro prasata, kozy či ovce a postupně přibývaly kromě sýpek dřevníky, kůlny apod.

V 18. století začali obyvatelé venkova vysazovat **ovocné sady**, které oplocovali nejprve ploty z ohebných prutů a větví, jež však v polovině 19. století masivně ustupovaly plotům tyčkovým, neboť v té době zlevnila výroba hřebíků*.

* Výroba hřebíků navazovala buď na vykování drátu příslušné tloušťky, nebo na jeho vytahování, a u nás se ve větší míře rozvinula v 17. století. Kovář pak drát sekáčem nasekal na jednotlivé kusy, ty stavěl do prohlubně v kovadlině, vykoval jim hlavičku a druhý konec zašpičatěl. Byly známy hřebíky šindelné, prkenné, laťovní, podkovní, nárožníky apod. K vykování jednoho ševcovského hřebíku bylo zapotřebí uhodit kladivem sedmadvacetkrát.

JAK A PROČ SE MĚNILA MĚSTA

Pobělohorské období zasáhlo nesporně i do života mnoha měst. Pobořené domy bez lidí, zničené dílny i obchody – to byla daň za náboženskou válku, z níž se města vzpamatovávala minimálně půl století. Bohužel se

v nich usazovali tuláci, žebráci, vysloužilí vojáci apod., kteří často dílo zkázy dokonali. Nejhůře na tom byla královská města, a naopak nejlépe ta poddanská, která si vrchnost zvolila za centrum hospodářského podnikání.

Svoji velkou přednost – hradby a brány – si však města ponechávala až do 19. století. Branný musel brány* i nadále na noc zamykat, takže když např. Pražané chodívali za městské hradby na tancovačky či do vinohradských divadelních arén, pospíchali, aby se stihli vrátit do uzavírací hodiny.

* Městské brány souvisely také s jedním nám nepříliš známým, ale v minulosti často využívaným trestem. Ten postihl v 16. století např. západočeský **Žatec**, který musel na dlouhých 18 let **odstranit brány a odevzdat od nich klíče**, čímž se stal „*městem otevřeným*“ a mohl do něj vstoupit kdykoliv kdokoliv, třeba lupiči. Nařídil to český král Ferdinand I. Habsburský za to, že Žatec před ním a jeho družinou (v době pokusu českých stavů o obhajobu proti němu) uzavřel roku 1547 brány a on musel spát před hradbami.

Pokud se před branami objevil někdo podezřelý, mohl je strážce uzavřít i ve dne a pak běžel pro šest konšelů, aby přišli a rozhodli, zda onen člověk může vstoupit do města. Proto například počátkem 16. století pardubičtí konšelé nařídili, aby v době nedělního oběda byly brány zamčeny a oni se mohli v klidu najíst. Městské brány bývaly místem posvátným, a tak ten, kdo se v nich pral, byl potrestán přísněji než člověk, který se pral na ulici.

Pranýře byly v českých městech nejvíce rozšířeny v 16. století a mizely v 19. století.

Adresy v dnešní podobě mohly být využívány teprve poté, co zaprvé byly **domy po roce 1770 očíslovány**, zadruhé všichni lidé **začali roku 1780 používat** dědičné a svévolně neměnné **příjmení** a zatřetí byly 27. října roku **1787 úředně zavedeny názvy ulic**. **Kompletní adresy** však nebyly zavedeny proto, aby listonoši či návštěvníci měst měli pohodlnější hledání, nýbrž **kvůli výběru daní a aby armáda mohla provést „obecný soupis duší v usnadnění odvodů vojenských“**.

Města nadále konala týdenní i specializované trhy a jarmarky, pro něž musela i v tomto období získat povolení od panovníka.

*Mincíře neměli
nic společného
s mincemi, ale
sloužily k vážení.*

Když Jan Harbuval, svobodný pán z Chamaré požádal pro městečko Proseč ležící na jeho panství o právo konat každou středu týdenní trh „na len, přízi, plátno a obilí“, odpověděla mu královna Marie Terezie dne 10. července roku 1751 dlouhým dopisem (psaným – stejně jako zdůvodnění Karla IV. týkající se založení univerzity – v pluralis maiestatis). Ocitujme si z něj alespoň následující pasáž: „... Když jsme pak do nejponíženejší prosby svobodného pána ze Chamaré nahlédli, a příslušných míst o tom obdrženu zprávu vzali na vědomí, že žádanými jím týdenní trhy okolním městům a městysům žádná škoda ani ujma se nestane, ani že proto žádný ničehož nenamítá... Protož jsme nejponíženejší prosbu žadatelovu v královské milosti vyslyšeli, dobře rozvážili, a dle rady a dobrého vědomí žádané výroční trhy na každou středu v městečku Proseči povolili, je nařídili a poručili, aby se dle obyčeje prohlásily a držely.“

V tomto období vyšlo také nařízení, aby stánky **uzenářů byly oddělené od prodejen syrového masa**, což bylo velmi rozumné řešení. Jde totiž o to, že syrové maso může obsahovat nebezpečné zárodky nemocí, které se tepelnou úpravou zneškodní. Kdyby se však přenesly na uzeniny konzumované často bez další tepelné úpravy, mohly by jedlíkovi způsobit závažné zdravotní potíže.

Košťáci řezníci museli nabízet své zboží až do 80. let 19. století pouze na okrajích měst.

Jak šel čas, stále větším problémem měst byl hluk způsobovaný **dopravou**. Proto když se například množily nářky Pražanů nad tím, že vozkové hlasitě práskají bičem a pokřikují na koně, bylo koncem 18. století takovéto počínání zakázáno. A poté co si lidé z okolí pražské Prašné brány stěžovali na hustotu dopravy, byla ustavena komise, která stížnost uznala za oprávněnou. Jak by ne – vždyť během jedné hodiny projelo branou šest nákladních vozů, dva fiakry a jeden poštovní dostavník!

Ani za vlády Habsburků nezmizela z městských ulic nečistota, takže nebylo divu, že bohaté dámy se nechávaly nosit v nosítkách, „obyčejní“ lidé

si tvořili z prken provizorní chodníčky a domů si kupovali květiny, které měly alespoň částečně „maskovat“ nepříjemný zápach linoucí se z ulic. Bývalo také zvykem budovat v horní části domů vížky, kde mohli majitelé v létě sedat a dýchat přece jen čistší vzduch. Nic na tom nezměnily rozličné vyhlášky a zákazy včetně takových nařízení, jaké vyšlo roku 1545 v Litoměřicích, podle nějž kdyby žáci tamní školy zahlédli, že někdo nechal pobíhat vepře po hřbitově, aby „*jej* (tedy vepře – pozn. aut.) *bez odporu zajali a ve škole – snědli*“. Roku 1667 obdržela zemská vláda list požadující, „*aby malé a úzké uličky noční doby dřevěnými mřížemi se uzavíraly, aby tyto opět neřádem od sousedů zasypány nebyly*“. Ještě v polovině 18. století prý byla v Praze jistá ulice, kterou „*koňský hnůj zvyší střevíce* (asi 30 cm – pozn. aut.)... *po mnohá léta pokrýval, až konečně cestou právní rozhodnuto bylo, kdo jej odkliditi má*“.

Bohužel účinnější než všechny žádosti a stížnosti býval pořádně prudký liják.

Řešením této jedné z největších městských starostí mohla být jediné **podzemní kanalizační síť***, ale na tu si museli naši předkové počkat až do přelomu 19. a 20. století.

* Přitom ve starověku měla **hloubkovou kanalizaci** mnohá města. Například Etruskové (žijící v severní části dnešní Itálie) odváděli spodní a odpadní vody do řeky Tibery pomocí městských stok již v 6. století př. n. l. Nejznámější stoka zvaná cloaca maxima byla vybudována v Římě a kvůli jejímu udržování byl zřízen zvláštní úřad s početným personálem. Měla takové rozměry, že jí byl schopen v některých úsecích projet vůz plně naložený senem.

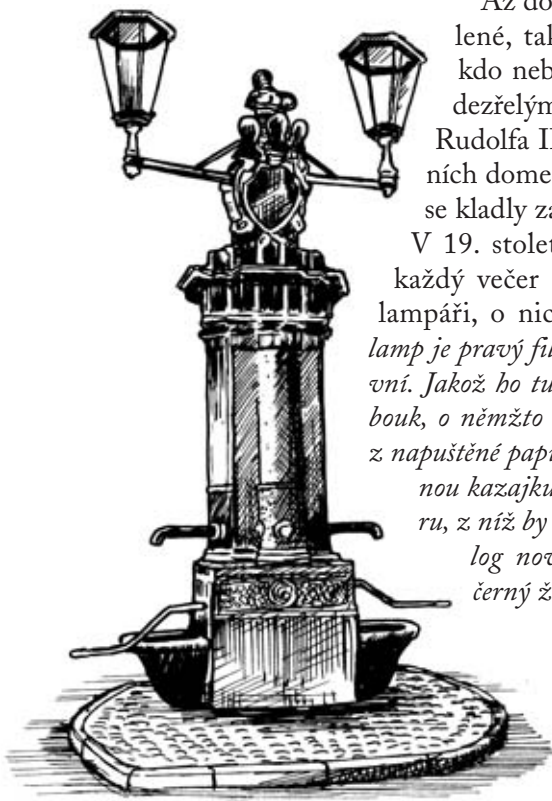
Přibližně v téže době se začaly **ve větší míře** budovat také **vodovody**. Nejdříve se jich dočkali panovníci a vysocí představitelé měst, šlechtici či třeba kláštery. Například roku 1600 měla Kutná Hora „*20 povolení crku*“, tedy olověných vodovodních přípojek do soukromých domů zasloužilých měšťanů. Ostatní museli pitnou vodu nadále nabírat ze studní pomocí rumpálu a užitkovou nečištěnou říční, určenou i na vaření, si buď nechá-

vali donášet specializovanými nosiči, nebo pro ni chodila služka či hospodyně ke kašně, kam přitékala trubkami z vodárenských věží. (Nejedna hospodyňka prý před vařením cedila říční vodu přes čisté kapesníky.) V zimě si dívky a ženy nosící vodu z kašny dávaly na putnu dřevěnou „pokličku“, aby jim studená voda necákala za krk a doma se vodou více šetřilo než v létě, aby – jak napsal Ignát Herrmann – „*nebylo toho věčného putování ke kašně, zvláště v domácnostech, kde si pro vodu chodily samy hospodyně*“. I nadále se doma přelávala do dřevěné štoudve, která musela být plná nejen proto, aby se nerozeschla, ale hlavně proto, aby domácnost měla jistotu, že nezůstane zcela bez vody. Někdy totiž zůstávaly kašny večer prázdné a bylo nutno počkat do rána, až do nich voda z vodárenské věže znovu natekla. Do štoudve hospodyňky také ukládaly máslo (ledničky byly věcí prakticky neznámou) či zeleninu, aby neovadla.

Až do 16. století byly ulice měst neosvětlené, takže si lidé **nosili lucernu** či **louč**; kdo nebyl takto vybaven, stal se ihned podezřelým. Změnu přineslo teprve nařízení Rudolfa II., podle nějž musely být na nárožních domech umístěny **železné pánve**, na něž se kladly zapálené smolné věnce.

V 19. století nastoupily **olejové lampy**, které každý večer rozsvěceli a každé ráno zhasínali lampáři, o nichž J. K. Tyl napsal: „*Rozsvěcovač lamp je pravý filozof, nedbající na klamnou slávu zevní. Jakož ho tu vidíte – na vlasech ucuchaných klobouk, o němžto těžko rozhodnouti, je-li z plsti nebo z napuštěné papírové lepenky, na složitém těle ušpiněnou kazajku, olejované spodky, kolem boku zástěru, z níž by chemista novou masťotu a český filolog nové slovo vyloudil; na levém rameni černý žebřík a v ruce na dlouhé holi zvláštní*

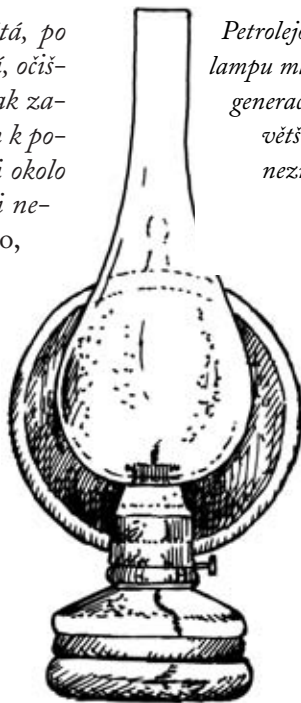
Pokrokem bývaly pumpy; tato sloužila počátkem 20. století obyvatelům pražské Vyšehradské ulice.

svítílnu... hned z rána po tichých ulicích lítá, po umdlévajících svěřencích se shání, domů je snáší, očisťuje, olejem dolévá, a sotvaže nás první soumrak zatruditi hrozí, již opět miláčky své mimojdoucím k potěšení rozsvěšuje a s okem střeživým do půl noci okolo nich obchází, ani vítr, ani dešť mu v horlivosti nebrání.“ Pocity tehdejších Pražanů z nového, **plynového osvětlení** vyličil Jan Neruda slovy: „*To byla krása! Svítily na železných bidlech a v nich ty plameny jasné, široké, bez knotů!*“ Ovšem do obdivu se mísila i tradiční nedůvěra, kvůli níž musely být lampy na „*svítivý plyn*“ upraveny tak, aby v případě, že by vypověděly službu, „*vždy a rychle na osvětlení olejem zařízeny být mohly*“.

Po těchto lampách se dostala ke slovu **světla elektrická**. Prvními z nich byly **obloukovky**, které svítily díky oblouku vznikajícímu mezi dvěma uhlíkovými tyčinkami s jedním pólem kladným a druhým záporným. Byly však náročné na obsluhu, a tak byly vystřídány **žárovkami**, z nichž ta **první nebyla „dítěm“ T. A. Edisona**, ale v polovině 19. století (tedy asi o 40 let dříve) vyšla z dílny německého hodináře žijícího v USA, Heinricha Göbela. Zpočátku byla tato novinka přijímána s nedůvěrou, dámy si v jejím světle prý připadaly zsinalé, všichni se obávali nové oční choroby, a navíc lidem vadilo, že toto světlo je studené. Proto byly v řadě restaurací a hotelů žárovky nahrazovány znovu plynovými lampami, které sice čadily, ale zároveň vydávaly teplo; většina lidí však neměla ani tušení o tom, že žárovka promění v teplo 95 % spotřebované elektrické energie.

Obě elektrická svítidla sloužila v městských ulicích ruku v ruce až do prvních desetiletí 20. století. Například elektrárna v Litomyšli rozsvěcela obloukovky až do roku 1911 a v Praze bylo poslední svítidlo tohoto typu demontováno roku 1923 na Vinohradech.

Petrolejovou lampu mladší generace už většinou neznají.

CO JEŠTĚ STOJÍ ZA ZMÍNKU

- O tom, že naši předkové byli pěkní **filutové**, svědčí historka ze severočeské Kadaně. Jistému muži, který delší dobu odmítal v určenou hodinu opustit hospodu, rychtář roku 1559 zakázal, aby do této „občerstvovny“ chodil. A co udělal on? Následující večer vsedl na oslíka a dojel tam na jeho hřbetě; za tento vtip si poseděl dosti dlouho ve vězení.
- Od 17. století byl původní pečetní včelí vosk nahrazen dodnes používaným španělským pečetním lakem, což je vosk s příměsí silic a olejů. Od 18. století přestalo platit nařízení, kdy a kdo může používat pro pečetě určitou barvu. U významných listin bývaly městské pečetě vsazovány do voskové misky, která se někdy odlévala v upravených formách.
- Od 17. století se začaly mezi obyvateli měst šířit na oblečení kapsy; do té doby se používaly kromě měšců připevňovaných k opasku také **kapsáře**, což byla látková kapsa přivazovaná tkalouny pod zástěru či sukni. První **peněženky** se objevily po roce 1762, kdy se u nás začaly používat papírové peníze.
- Čtyři města pražská – Staré Město, Malá Strana, Hradčany a Nové Město – se spojila roku 1784 v jeden celek zvaný Praga mater urbium neboli Praha matka měst, k němuž se postupně přidávala dosavadní předměstí: roku 1883 Vyšehrad, o rok později Holešovice-Bubny, roku 1901 Libeň apod. Označení „Hlavní město Praha“ se oficiálně používá od roku 1920.
- Od přelomu 18. a 19. století se na městských znacích objevovaly jako novinka trávníky, které středověká heraldika neužívala.
- V současnosti **je městem většinou obec** s více než třemi tisíci obyvateli, která má náměstí, měla by mít dlážděné či asfaltové chodníky, školu a zdravotnické zařízení. K 11. březnu roku 2011 jsme měli celkem 597 českých a moravských měst. Ovšem například v roce 1720 byly za město považovány i Nasavrky, byť měly pouze asi čtrnáct domů.

III. KAPITOLA

OD PÁNA PO KMÁNA

Jak se dělila česká společnost

*Králové a prezidenti – Dvě česká specifika – Od bednáře k vrkočnici –
Koně a kanárci do dolů – Růžky vystrkují manufaktury a továrny –
Nebyla robota jako robota – Co ještě stojí za zmínku*

KRÁLOVÉ A PREZIDENTI

Zásadní změnou české společnosti bylo, že na panovnický stolec usedali od roku 1526 **habsburští panovníci** a Království české se stalo součástí Rakouska a od roku 1866 Rakouska-Uherska*.

* V souvislosti s Rakouskem-Uherskem si zaslouží zmínku **5 zkratek**, které se pojí s tímto názvem, zavedeným po rozdělení Rakouska na dvě části v roce 1866. Pokud se hovořilo o rakouské části říše, používala se buď německá zkratka „k. k.“, tj. „kaiser-königlich“, nebo český ekvivalent „c. k.“, tj. „císařsko-královský“. Byla-li řeč o uherské části, pak byla povolena zkratka „K.U.“ („královský uherský“), a jednalo-li se o celou říši (tedy Rakousko a Uhry), bylo nutno používat buď německou zkratku „k. u k.“, neboli „kaiser und königlich“ či zkratku českou „c. a k.“, tj. „císařský a královský“.

Základní údaje o životě a panování českých králů z rodu Habsburků

Jméno panovníka	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy panoval	Od kolika let panoval	Kolik let panoval	Císařský titul
FERDINAND I. HABSBURSKÝ	1503–1564	61	1526–1564	23	38	císař římský
MAXMILIÁN II. HABSBURSKÝ	1527–1576	49	1564–1576	37	12	císař římský
RUDOLF II. HABSBURSKÝ	1552–1612	60	1576–1611	24	35	císař římský
MATYÁŠ HABSBURSKÝ	1557–1619	62	1611–1619	54	8	císař římský
FERDINAND II. HABSBURSKÝ	1578–1637	59	1619 1620–1637	41	18	císař římský
FRIEDRICH FALCKÝ	1596–1632	36	1619–1620	23	1	
FERDINAND III. HABSBURSKÝ	1608–1657	49	1637–1657	29	20	císař římský
FERDINAND IV. HABSBURSKÝ	1633–1654	21	samostatnou vládu nenastoupil			
LEOPOLD I. HABSBURSKÝ	1640–1705	65	1657–1705	17	48	císař římský
JOSEF I. HABSBURSKÝ	1678–1711	33	1705–1711	27	6	císař římský
KAREL VI. HABSBURSKÝ	1685–1740	55	1711–1740	26	29	císař římský
MARIE TEREZIE HABSBURSKÁ	1717–1780	63	1740–1780	23	40	
KAREL VII. BAVORSKÝ	1697–1745	48	1741–1742	44	1	císař římský
JOSEF II. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1741–1790	49	1780–1790	39	10	císař římský
LEOPOLD II. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1747–1792	45	1790–1792	43	2	císař římský
FRANTIŠEK I. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1768–1835	67	1792–1835	24	43	císař římský/ /rakouský
FERDINAND V. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1793–1875	82	1835–1848	42	13	císař rakouský
FRANTIŠEK JOSEF I. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1830–1916	86	1848–1916	18	68	císař rakouský
KAREL I. HABSBURSKO-LOTRINSKÝ	1887–1922	35	1916–1918	29	2	císař rakouský

Ferdinand I. sice přislíbil, že bude sídlit v Praze, ale toto rozhodnutí mu dlouho nevydrželo. Když totiž v lednu 1547 svolal svévolně, bez souhlasu českého sněmu zemskou hotovost k Litoměřicím, kde bylo zřízeno shromaždiště vojska, přijely pouze oddíly několika šlechticů a tří měst. V Praze se zanedlouho sešel sjezd opozičních protestantských stavů, který se ohradil proti tomuto královi neobvyklému kroku, čímž se metropole po-

stavila do čela protipapanovnického odboje. Vše však skončilo rozpadem opozice a odstěhováním Ferdinanda I. do Vídně.

Právě tento Habsburk nechal roku 1533 v Augsburgu **zhotovit dvě nové insignie**, protože ty původní z doby Karla IV. mu připadaly málo honosné: šlo o 67 cm dlouhé zlaté žezlo a 22 cm vysoké, rovněž zlaté jablko. Použil je však teprve v roce 1556 při své korunovaci císařem Svaté říše římské* (neboť se mu pro změnu nelíbilo dosud používané říšské žezlo a jablko).

* Roku 962 založil franský panovník Ota I. tzv. římskoněmeckou říši (nepletme si ji s říší říšskoněmeckou, Hitlerovou), kterou zpočátku tvořila volná federace německých států a části Itálie, které ovládal. Postupně se ale rozšiřovala a nakonec k ní patřilo přibližně území dnešního Německa, severní Itálie, části Francie, Rakouska, Švýcarska, části Polska, států Beneluxu a Čech a Moravy. Její název se několikrát změnil: původně se jmenovala římskoněmecká říše, od roku 1157 se jí říkalo Svatá říše římská a v roce 1486 se přejmenovala na Svatou říši římskou národa (později jazyka) německého. Neměla hlavní město, pouze se v ní vytvořila významná centra, nicméně v dějinách Evropy i naší země hrála dlouho důležitou roli. Prakticky existovat přestala tato říše koncem 18. století a oficiálně zanikla v roce 1806.

Tyto nové insignie vážily a váží společně se svatováclavskou korunou Karla IV. přesně 4 kg a 151 g a byly uloženy (po předchozím putování) roku 1619 v pražské katedrále sv. Víta. Roku 1620 se je pokusil odvézt z Prahy po bitvě na Bílé hoře zimní král Friedrich Falcký, neboť věřil, že v exilu, kam ujel 9. listopadu 1620, se nezdrží dlouho. Naštěstí ale vůz s nimi zůstal stát na Staroměstském náměstí – ať už proto, že koně, kteří ho táhli, byli přepřaženi k „důležitějšímu“ vozu, či ze zcela jiného důvodu. Každopádně skončily na Staroměstské radnici, odkud byly 17. listopadu 1620 přemístěny zpět do areálu Pražského hradu.

České korunovační klenoty musely cestovat **i během třicetileté války** a na Pražský hrad se vrátily 9. srpna 1791 dopoledne, aby zde zůstaly natrvalo, ale kvůli pruskému vojsku mířícímu ku Praze se v květnu roku 1866 stěhovaly do Vídně, kam je po dlouhých debatách odvezl coby nejbezpeč-

nější dopravní prostředek tendr (přívěs) lokomotivy parního vlaku. Cesta z dnešního pražského Masarykova nádraží na vídeňské Severní nádraží jim trvala 16 hodin 15 minut a do císařské pokladnice v Hofburgu je dopravil dobře chráněný kočár.

Návrat klenotů do Prahy se konal 28. srpna roku 1867, kdy vyrazil z Vídně vlak vypravený speciálně pro ně; po celé trase Moravou a Čechami hořely ohně, zvonily zvony a konaly se vítací slavnosti. Do české metropole dorazil vlak 29. srpna v 9 hodin ráno a klenoty byly přeloženy do arcibiskupského kočáru, který je převezl do chrámu sv. Mikuláše na Malostranském náměstí, v němž se konalo na jejich počest slavné *Te Deum* (což jsou první slova slavnostního latinského hymnu „*Te Deum laudamus*“ neboli „Tebe Boha chválíme“). Dne 30. října roku 1868 byly uloženy do zrenovované Korunní komory*, kde pobývaly sedmdesát let v bezpečí a klidu, ovšem mnichovské události a hrozba ze strany nacistického Německa způsobily, že se musely opět stěhovat.

* Korunní komora se nachází nad předsíní jižního, dnes obvykle uzavřeného vchodu do katedrály sv. Víta v areálu Pražského hradu, je považována za nejbezpečnější místnost, má skvělou akustiku a vystupuje se do ní ze Svatováclavské kaple dveřmi se sedmi zámky, za nimiž vedou točité schody. Od zmíněných dveří mají dnes po jednom klíči (bráno shora dolů) prezident, premiér, pražský arcibiskup, předseda Poslanecké sněmovny, předseda Senátu, zástupce kapituly sv. Víta a téměř u země zasouvá „svůj“ klíč do zámku pražský primátor. Klenoty jsou v Korunní komoře uloženy ve tmě a teplota a vlhkost se kontrolují pomocí moderních přístrojů. Textilní součásti korunovačních klenotů v Korunní komoře uloženy nejsou; jejich „domovem“ se stal klimatizovaný depozitář sbírek Pražského hradu.

Ke stěhování tentokráte došlo během **akce KFC** (Klenoty fascinující ceny), **o níž znal podrobnosti pouze prezident Edvard Beneš**. Ten se také sešel 15. září 1938 v Korunní komoře se všemi držiteli klíčů od jejích dveří, aby je od nich převzal, neboť jen tak mohlo být v případě potřeby zaručeno rychlé a maximálně utajené přestěhování klenotů. O čtyři dny pozdě-

ji vyjely večer z Pražského hradu dva vozy. Jeden z nich – pancéřovaný automobil patřící původně prezidentu T. G. Masarykovi – vezl dubovou truhlu opatřenou prezidentskými pečetěmi a čtyřmi zámky, a teprve cestou se posádka dozvěděla, že jejím cílem je Žilina, konkrétně trezorové místnosti tamní filiálky Národní banky. Náklad doprovázela ozbrojená hradní stráž v civilu. Samozřejmě v souvislosti s vyhlášením autonomie Slovenska se české korunovační klenoty vrátily 6. října 1938 zpátky do Čech. Byly ukryty v tajném trezoru pracovny prezidenta na Pražském hradě, který prý byl tak dokonale zamaskován, že „*ani prezident Emil Hácha dlouho nevěděl o jeho existenci*“. Trezor byl odhalen teprve 27. června roku 1939, takže si klenoty nemohl během své jediné dvoudenní návštěvy Pražského hradu z 15. na 16. března téhož roku prohlédnout a možná i českou královskou korunu vyzkoušet Adolf Hitler. Jakmile byly nalezeny, přemístili je Němci zpět do Korunní komory. Zastupující říšský protektor R. Heydrich je však dal zřejmě roku 1941 převézt do Černínského paláce a státní ministr a generál policie K. H. Frank je nechal zazdít zřejmě pod kostelem Všech svatých v areálu Pražského hradu. Poté co byl zatčen, doufal, že si prozrazením úkrytu zachrání život, ale zmyšlil se: 22. května roku 1946 byl před pankráckou věznicí oběšen; šlo o **poslední veřejnou popravu, jíž onoho dne přihlíželo několik tisíc lidí.**

Až do roku 1857 Češi nevěděli, jak korunovační klenoty jejich králů vypadají. Jako první je nakreslil přítel Jana Nerudy – malíř Josef Scheiwl. Ačkoliv při práci musel mít na sobě slavnostní oblečení a bílé rukavice a byl stále hlídán, práce ho velmi těšila. První černobílé fotografie byly zhotoveny v roce 1868, první barevný snímek vznikl roku 1911 a roku 1929 byl o klenotech natočen první film.

Na závěr si ještě řekněme, že při korunovacích si čeští králové oblékali slavnostní **plášť lemovaný kožešinou z lasice hranostaje** zvaný hermelín, která je v zimě bílá, pouze na konci ocásku černá. Kožešiny se sešívaly tak, aby vynikly tyto černé špičky, tvořící na bílém podkladu čárky. Hranostají zimní kožešina je velmi vzácná, neboť ulovit zvíře a nepoškodit jeho „kabátek“ vyžadovalo velké zkušenosti. Není divu, že bývala velmi drahá, takže oblečení z ní si mohli dovolit opravdu jen ti nejbohatší.

* * *

Nový **československý stát** byl slavnostně **vyhlášen 28. října 1918** s tím, že o jeho státní formě rozhodne Národní shromáždění po dohodě s Československou radou v Paříži.

Dne **14. listopadu** téhož roku byla

- zaprvé vyhlášena **republikánská forma** našeho státu,
- zadruhé po 392 letech z českého trůnu **oficiálně sesazena habsbursko-lotrinská dynastie** (poslední čtyři roky panování jejích členů vyplnila první světová válka, trvající od 28. července 1914 do 11. listopadu 1918, kdy Německo podepsalo příměří; zúčastnilo se jí 25 států, ale rozhodně nebyla celosvětová),
- zatřetí byl aklamací (v podstatě veřejným vzdáním holdu) zvolen **prvním prezidentem Tomáš Garrigue Masaryk**,
- začtvrté **ustavena první československá vláda**.

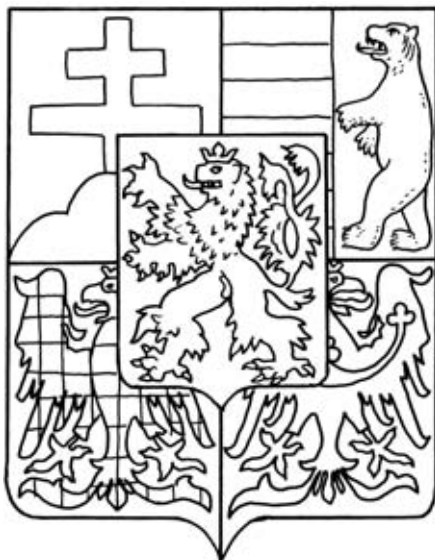
Základní údaje o životě a funkčních obdobích prezidentů, kteří působili za tzv. první republiky, trvající od 28. října 1918 do 30. září 1938

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK	1850–1937	87	1918–1935	68	17	Do funkce zvolen čtyřikrát
EDVARD BENEŠ	1884–1948	64	1935–1938	51	3	Po Mnichovu pobýval v exilu

Nová republika potřebovala státní vlajku a výsostný státní znak.

Autorem naší **státní vlajky** byl – ovšem bez autorských práv – výtvarně nadaný heraldik, vexilolog (tedy znalec vlajek a praporů), státní archivář a ministerský komisař Jaroslav Kursá. Dne 2. ledna 1919 se stal členem znakové komise, ustavené koncem roku 1918 kvůli tvorbě státních symbolů, která stanovila, že vlajka nové republiky bude červeno-modro-bílá s klínem. Dne 4. července téhož roku jí předložil svůj detailně propracovaný návrh, na němž klín sahal do jedné třetiny délky vlajky; komise jeho návrh přijala 30. března 1920 s jedinou výhradou – že klín bude sahat až do poloviny délky.

J. Kursa vypracoval také návrh malého, středního a velkého **státního znaku**, které měly vyjadřovat nejen změnu státoprávních poměrů, ale zároveň kontinuitu historického vývoje českých zemí s nově utvořeným státem. Výtvarného provedení se ujal František Kysela a existenci znaků potvrdil zákon z 30. března 1920. (Stejně jako u městských znaků a erbů se určují strany výsosných státních znaků z pohledu člověka stojícího za nimi.) Například na středním státním znaku se nachází v pravém horním zadním čtvrceném štítě slovenský znak s křížem a třemi vrchy, v levém horním zadním poli dominuje červený medvěd zdobící znak Podkarpatské Rusi, pravý dolní zadní roh vyplňuje moravská stříbrně a červeně šachovaná orlice a černá orlice na levém zadním spodním znaku patří Slezsku. Na předním štítě státního znaku je uprostřed český dvouocasý královský lev.

Tzv. střední státní znak z počátku existence Československé republiky.

Již od počátku 30. let 20. století stupňoval v sousedním Německu Adolf **Hitler propagandu** tvrdící, že československá příhraniční oblast zvaná Sudety* patří vlastně Německu, neboť tu žije přes padesát procent německého obyvatelstva.

* Výraz „sudeta“ prý použil asi ve 2. století n. l. poprvé římský vědec Claudius Ptolemaius, který tímto výrazem označil buď jedno středoevropské horstvo, snad Krušné hory, nebo jím obecně mínil středoevropské hory pokryté hustými lesy.

Dne 23. září 1938 vyhlásila československá vláda mobilizaci, vojáci byli připraveni bránit svoji zem, ale nakonec se museli bez boje vrátit domů. Dne **29. září 1938** se totiž sešli v německém Mnichově zástupci čtyř států – Francie, Velké Británie, Německa a Itálie – a po půlnoci následujícího dne, tedy **30. září**, potvrdili svými podpisy oprávněnost německých požadavků, aniž se k tomu naše země mohla vyjádřit. Znamenalo to, že Československá republika musela – údajně v zájmu udržení evropského míru – **přenechat Sudety Německu**.

Téhož dne přijala československá vláda tzv. **mnichovský diktát**, což znamenalo **konec první**, dvacet let trvající **republiky**.

Třicátý zářijový den roku 1938 se stal zároveň začátkem **druhé republiky**, která trvala pouze do 15. března 1939 a během níž mnozí Češi žijící v Sudetech raději opustili své domovy a stěhovali se do dosud neobsazeného vnitrozemí. V říjnu 1938 **abdikoval a emigroval Edvard Beneš** (jenž se ve Velké Británii ujal funkce exilového prezidenta a jmenoval postupně dvě exilové vlády, které vykonávaly svoji funkci od 21. července 1940 do 5. dubna 1945), 14. března 1939 **se odtrhlo Slovensko** a vyhlásilo samostatný Slovenský štát spolupracující s Hitlerem, a **oddělila se i Podkarpatská Rus** (starší název Zakarpatské Ukrajiny*).

* Tato země, která tvořila nejzápadnější část Ukrajinské SSR a od Ukrajiny byla oddělena Karpaty, se jako velmi zaostalá, leč autonomní, tedy v mnoha ohledech samostatná země s vlastním sněmem stala součástí Československa roku 1919. Alespoň mlhavou představu si o ní můžete udělat, když si přečtete „Baladu o Juraji Čupovi“ zařazenou do *Povídek z druhé kapsy* spisovatele Karla Čapka.

Německá vláda jí tehdy „doporučila“ neklást odpor, takže 14. března 1939 po 17. hodině vyhlásil ukrajinský sněm samostatný stát Karpatskou Ukrajinu (kterou si roku 1945 přisvojil SSSR).

Prezident Československé tzv. druhé republiky trvajících od 1. října 1938 do 14. března 1939

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
EMIL HÁCHA	1872–1945	73	1938–1939	66	1 rok	Přijetí funkce považoval za osobní obět

Když během patnáctého, sněhem provázeného březnového dne roku 1939 Němci **obsadili i zbytek Československa**, vznikl den nato Protektorát Čechy a Morava. V těchto dvou dnech čekala sídlo českých panovníků v areálu Pražského hradu jedna z nejhorších potup: navštívil je totiž – naštěstí poprvé a naposledy – Adolf Hitler. Záběr, jak se dívá z horních oken na pokořené město, se stal předlohou pro poštovní známku vydanou roku 1943 k jeho 54. narozeninám.

V Praze začala vládnout **Němci dosazená vláda** v čele s tzv. státním prezidentem JUDr. Emilem Háchou, jenž stál v čele **Protektorátu Čechy a Morava, trvajících od 16. března 1939 do 8. května 1945**.

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
EMIL HÁCHA	1872–1945	73	1939–1945	67	6	Věřil, že znovupřijetím funkce zabrání vyvraždění českého národa

O necelý půlrok později, 1. září 1939, vypukla **druhá světová*** válka. V ní proti sobě stálo na jedné straně Německo, Itálie a Japonsko a na straně druhé Velká Británie, Francie, SSSR a od roku 1941 USA a odehrávala se na velkém území Evropy, severní části Afriky a Asie.

* Jak vidno, ani v tomto případě nešlo o celosvětovou válku, byť její „světovost“ se ve srovnání s první světovou válkou zvýšila tím, že se do ní za-

pojily Spojené státy americké. V Evropě skončila 8. května 1945 a během ní (stejně jako v menší míře za první světové války a pak znovu po roce 1945) se u nás používaly **potravinové lístky**. Důvodem jejich zavedení byl fakt, že mnoho druhů zboží bylo nedostatkových, a aby se dostalo na všechny (byť v omezeném množství), dostával každý obyvatel země měsíc co měsíc malé obdélníčky papíru, které se stříhaly z vytištěného archu a umožňovaly nákup stanoveného množství masa, mléka, másla apod.

Po skončení druhé světové války a po návratu z exilu se do prezidentské funkce vrátil Edvard Beneš, jenž však v červnu 1948 abdikoval.

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
EDVARD BENEŠ	1884–1948	64	1945–1948	61	3	

Benešovi nástupci byli až do roku 1989 dosazováni Komunistickou stranou Československa, která se v únoru 1948 chopila moci, ač měla tehdy jen 1,4 milionu členů z více než 12 milionů obyvatel. (Například v roce 1961 vlastnilo její stranickou knížku přes půldruhého milionu členů z téměř 14 milionů Čechů a Slováků.)

Prezidenti vykonávající funkci od roku 1948 do roku 1989

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
KLEMENT GOTTWALD	1896–1953	57	1948–1953	52	5	
ANTONÍN ZÁPOTOCKÝ	1884–1957	73	1953–1957	69	4	
ANTONÍN NOVOTNÝ	1904–1975	71	1957–1968	53	11	
LUDVÍK SVOBODA	1895–1975	84	1968–1975	73	7	
GUSTÁV HUSÁK	1813–1991	78	1975–1989	62	14	

Komunistická éra historie naší země byla na první pohled pro člověka, který ji nezažil, v podstatě pohodovým obdobím, neboť každý měl zdarma

lékařskou péči i vzdělání a zajištěnou práci. Pravda je i to, že ceny byly nižší – například rohlík stál 30 haléřů – ovšem nesmíme zapomenout na to, že nižší byly také platy; výdělek ve výši 3 000 Kčs byl považován za velmi slušný.

„Pod pokličkou“ však už nic nevypadalo růžově.

V zemědělství docházelo k **násilné kolektivizaci** podle vzoru Sovětského svazu, kdy lidé byli připravováni bez náhrady nejen o pole a louky, ale i o koně a dobytek (což bývali čtyřnozí členové rodin), na nichž měla hospodařit a o zvířata se starat nově zakládaná JZD (Jednotná zemědělská družstva) či SS (Státní statky). Mnozí lidé do těchto institucí – byť většinou ze strachu – vstoupili, aby měli alespoň nějaký příjem, a ti, kteří to odmítli, byli označováni za kulaky (což je ruské slovo značící „pěst“), věznění a jejich rodiny se musely často vystěhovat do zanedbaných pohraničních oblastí.

Zatímco v roce 1945 zestátnily prezidentské dekrety banky, pojišťovny, hutě, doly a velké podniky, v dubnu 1948, tedy dva měsíce poté, co se chopili moci, začali komunisté **zabavovat menší podniky, obchůdky a dílny**, přičemž někteří z těchto malých „vykořisťovatelů“ přišli i o střechu nad hlavou.

Od 23. února 1948 do 4. prosince 1989 musel mít každý, kdo chtěl vycestovat do zahraničí mimo tzv. východní země (tj. země žijící pod neoficiální nadvládou SSSR), kromě cestovního pasu **výjezdní doložku a devizový příslib**. Vydání doložky musel schválit výbor KSČ na pracovišti, ředitel školy, uliční výbor KSČ či oddělení pro zvláštní úkoly, a pokud se dotyčný ze zahraničí nevrátil, ujala se jeho případu, resp. trestného činu opuštění republiky Státní bezpečnost, což obvykle odnesli jeho rodinní příslušníci. Devizový příslib byl další způsob, jak zabránit osobám podle režimu nevhodným opustit zemi; pokud mu totiž nebyl udělen, musel zůstat doma.

Před hranicemi s Rakouskem a bývalým Západním Německem budovali komunisté od roku 1951 tzv. ženíjní technické zabezpečení, což **byl plot tvořený většinou třemi drátěnými stěnami**, jehož součástí bylo 965 pozorovatelských věží. Před nimi i za nimi byl zoraný pás umožňující snadno zjistit lidské stopy, a navíc před ním byly umístěny různé nástrahy, které pohraničníky upozornily na „narušitele“; pokud někdo přesto toto zabezpečení překonal, mohli ho pohraničníci dopadnout ještě na československém území. V letech 1952–1957 byl prostor mezi ploty zamino-

ván a roku 1952 přibýly vodiče vysokého napětí; elektrický proud zde byl vypojen v polovině 60. let minulého století. Kromě toho vytvořila komunistická vláda před hranicemi asi dvoukilometrové zakázané pásma, z něžž byli vystěhováni všichni obyvatelé a kam mohli vstupovat pouze příslušníci Pohraniční stráže. Celý zátaras byl slavnostně přestřížen nejprve u rakouské hranice a 23. prosince 1989 u německé hranice, a to u obce Nové domky u Rozvadova.

Ukázkou komunistických praktik byla i **měnová reforma**, připravovaná pod diktátem SSSR, kde se tiskly nové československé bankovky. V květnu roku 1953 pronikly informace o ní mezi lidi, takže vypukla nákupní horečka, kterou se pokusil zmírnit 29. května téhož roku prezident Antonín Zápotocký, jenž v rozhlase prohlásil, že československá měna je pevná a měnová reforma je výmyslem štváčů. V sobotu 30. května se však lidé dozvěděli od předsedy vlády Viliama Širokého, že měnová reforma se uskuteční, a to od pondělí 1. června 1953. Kdo nebyl označen za živnostníka nebo boháče, ten si mohl směnít 300 starých korun za 60 nových (tedy v poměru 5 ku 1) a další v poměru 50 ku 1, starší tzv. vázané vklady byly prohlášeny za propadlé a u nových dostal majitel za vklad do výše 5 000 Kčs pětinu nových korun; u vyšších vkladů byla výměna nevýhodnější, takže např. úspory převyšující 50 000 korun se měnily v poměru 30 ku 1.

Ve srovnání s tím vším bylo „maličkostí“, že kdo chtěl získat vyšší funkce, musel být až na ojedinělé výjimky **členem KSČ**, děti povinně vstupovaly do **Pionýra a Československého svazu mládeže**, v zaměstnání a na schůzích se museli lidé oslovovat „**soudruhu**“ či „**soudružko**“, ať oslovení byli či nebyli členy strany, stejně oslovovaly děti ve škole učitele, **Coca-Cola**, kterou si k nám přivezli koncem druhé světové války američtí vojáci, se na našem trhu směla coby typický imperialistický výrobek objevit **teprve v roce 1968** a dovozové zboží jako např. „obyčejné“ **banány a mandarinky bývaly podpultovým zbožím**, jehož dostatek nastával pouze v období stranických oslav, např. 1. máje. **Nedostatkovým zbožím byl i toaletní papír**, na **osobní automobily byly dlouhé čekací listiny** s lhůtou několika let a třeba na zavedení **pevné telefonní linky se i v Praze čekalo až dvacet let**. **Novináři** si museli dobře **rozmyslet každé slovo**, které vyslovili či napsali, vysocí **komunističtí funkcionáři** měli speciální **zdravotnická zařízení i obchody, dostávali přednostně byty** apod.

Aby toho nebylo málo, tak poté co se u nás politické poměry před rokem 1968 trochu uvolnily a lidé se přestávali bát říkat na veřejnosti své názory, **pozvalo několik komunistů „sprátelené armády“** vojenského paktu zvaného Varšavská smlouva, tj. jednotky bývalé NDR, Maďarska, Bulharska, Polska a SSSR, **k okupaci naší země**, aby potlačili údajnou kontrarevoluci. Československo bylo totiž po roce 1945 jedinou zemí východního bloku, v níž nebyla rozmístěna sovětská vojska. Zatímco vojáci menších zemí zvaných sovětské satelity naše území brzy opustili, sovětsí vojáci zde zůstali dočasně přes dvacet let. Po listopadu 1989 se jejich odchod stal jedním z hlavních požadavků veřejnosti; 26. února 1990 podepsal tehdejší československý ministr zahraničí Jirí Dienstbier se sovětským kolegou Eduardem Ševardnadzem smlouvu o jejich odsunu; **poslední vlak odjel z Milovic 19. června 1991 a 27. června** téhož roku opustil naši zemi **poslední sovětský voják** – tehdejší velitel generál Eduard Vorobjov. **Škody** způsobené pobytem sovětských vojsk **převýšily šest miliard korun.**

Po sametové revoluci v roce 1989 (která dostala svůj přívlastek podle toho, že nebyla provázena drastickými násilnostmi) **se prvním opět demokraticky zvoleným prezidentem stal Václav Havel.** (Od 29. prosince 1989 do 28. března 1990 stál v čele Československé socialistické republiky, od 29. března 1990 **Česko-Slovenské federativní republiky** a od 20. dubna 1990 **České a Slovenské Federativní Republiky**, která ukončila svoji existenci 31. prosince 1992.)

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
VÁCLAV HAVEL	1936–2011	75	1989–1992	53	3	

První prezident samostatné České republiky byl zvolen 26. ledna 1993, kdy se země v důsledku složitých a vleklých národnostních sporů rozdělila na zcela nezávislou **Českou republiku a Slovenskou republiku.**

Jméno prezidenta	Kdy žil	Kolika let se dožil	Kdy byl ve funkci	Od kolika let byl ve funkci	Kolik let byl ve funkci	Poznámky
VÁCLAV HAVEL	1936–2011	75	1993–2003	57	10	
VÁCLAV KLAUS	1941		2003–2013	62	10	

DVĚ ČESKÁ SPECIFIKA

Zpočátku stále platilo **české specifikum** spočívající v tom, že se naše šlechta dělila na vyšší, tj. pány, a nižší, jimž se říkalo rytíři. Vyšší šlechta se dívala pohrdavě na nižší šlechtu a běda rytíři, který by si dovolil říci pánovi: ty jsi stejně dobrý jako já. Přitom chybné by nebylo to, že mu tykal, ale že si dovolil se s ním srovnávat.

Česká šlechta se dělila nejen podle majetku, ale postupně i podle náboženství, k němuž se hlásila. Do Bílé hory jednoznačně převažovali protestanti, takže tu panovalo velké napětí mezi českou protestantskou, zejména vyšší šlechtou a katolickými habsburskými panovníky, z nichž každá strana prosazovala antagonistické (protichůdné) zájmy: Habsburci se snažili o centralizaci, zatímco česká šlechta si hodlala podržet co nejvíce moci ve svých rukou. Za vlády Rudolfa II. k nám přicházelo a inkolát (českou státní příslušnost) získalo poměrně mnoho cizích šlechticů, ale ti se až do Bílé hory většinou podržovali v náboženských otázkách české vyšší šlechtě. Bohužel do této situace zasáhly tři události:

- zaprvé v 16. a 17. století vymřely staré české rody jako Šelmbekové, Krajířové, páni z Cimburka a Hradce, Rožmberkové, Smiřičtí, Pernštejnové a Vartenberkové,
- zadruhé po Bílé hoře přišly další české protestantské rody o moc, majetek (a dokonce mnohdy i o život), neboť jejich příslušníci raději zvolili exil; ovšem nemálo bylo těch, kteří v zájmu zachování dosavadního životního standardu přestoupili ke katolictví,
- zatřetí do země přicházelo ze zahraničí mnoho cizích šlechticů a Ferdinand II. si roku 1627 vymohl právo udělovat jim sám, bez vyjádření českého sněmu, inkolát; šlo o nositele titulů některých evropských zemí, jako byli svobodní páni, baroni, hrabata apod., o něž později začali usilovat i potomci našich pánů a rytířů, neboť to chápali jako povýšení mezi šlechtu Svaté říše římské.

V 16. století došlo k ústupu identifikačního významu erbů, které s koncem éry turnajů a s rozvojem střelných zbraní ztratily svoji roli a staly se pouhou dekorací prokazující zámožnost a moc majitele. Na druhé straně přibývalo erbů polepšených, na nichž se objevovala některá nová znamení, či dokonce celá pole, která nositelům přidal panovník jako odměnu za věrné služby.

Druhé specifikum se týkalo **měšťanů**. Za vlády Ferdinanda I. totiž docházelo k tomu, že jim byly ve stále větší míře udělovány erby a predikáty (přídomek). V tomto období už bývalo běžné, že zájemce sepsal žádost, v níž vylíčil své dosavadní zásluhy, a přiložil vlastní návrh jak na vzhled erbu, tak na znění predikátu. Česká kancelář vše prostudovala a předložila ke schválení panovníkovi. Tím vznikala zvláštní skupina měšťanů, kteří se od ostatních příslušníků svého stavu lišili pouze tím, že měli tato šlechtická znamení, ale nemohli např. zasedat na zemských sněmech. Stávalo se dokonce, že šlo-li o erbovní měšťany žijící v poddanských městech patřících šlechtě či církvi, byli povinni nadále **plnit poddanské povinnosti** nebo museli vrchnost požádat o propuštění z roboty.

OD BEDNÁŘE K VRKOČNICI

Do života **řemeslníků** zasahovaly nadále cechy, vznikající ještě v 16. století (a zrušené roku 1859). Chránily své členy jak před konkurencí řemeslníků v daném městě, kteří nebyli členy cechu, tak před řemeslníky působícími ve vesnicích v okruhu jedné míle, tedy kolem 10 km. Cechovní předpisy zároveň chránily zákazníky, neboť zakazovaly např. šidit na váze, prodávat zboží nižší kvality apod.; kdo se toho dopustil, musel počítat s peněžitou pokutou či trestem na pranýři.

Od 16. století se stal **vandr** tovaryšů **povinný**. Někdy putoval každý sám, ale často jich vyráželo více najednou; dělali to nejen v zájmu vlastní bezpečnosti, ale i kvůli tomu, co pravilo staré české přísloví: „*Na cestě veselý tovaryš za dobrý kočár stojí.*“ Podle císařského patentu z roku 1827 museli mít vandrovnickou knížku neboli Wanderbuch, kterou odevzdali mistrovi, aby do ní zapsal délku jejich pobytu i to, jak se osvědčili. Obvykle mířili do měst, v nichž se vyrábělo zboží, na něž byli specializováni. Vandrování trvalo od dvou do čtyř let a tovaryši cestou prosili řemeslnické mistry, kněze a obchodníky o finanční výpomoc. Od 16. století si mohli po složení tovaryšské zkoušky nahradit své příjmení novým, připomínajícím jejich řemeslnický obor; např. mezi sládky se často objevovalo příjmení Točpivo, Hřejpivo apod.

Tovaryši se nadále nehodlali vzdát modrých pondělků (viz III. kapitola knihy *Co možná nevíte o životě našich předků*) a své stanovisko nezměnili ani poté, co za ně byly počátkem 18. století stanoveny pokuty. Nejdůslednější na nich trvali ševci, kteří tyto pondělky slavili ještě za první světové války.

* * *

Dnes bychom při vyslovení názvů některých řemesel jen nesnadno odvodili, čím se řemeslníci zabývali, a tak si to v následujících řádcích vysvětlíme.

Bednáři byli výrobci sudů, zatímco **brabenáři** byli lidé, kteří vyráželi na jaře na cesty, aby z lesních mravenišť vybírali kyselinu mravenčí a mravenčí kukly, které v létě prodávali ptáčníkům. Každý je poznal podle rukou popálených zmíněnou kyselinou. Připravovali také mravenčí líh určený na bolesti a zastuzeniny, a někteří sbírali navíc jepice, které chytali tak, že zapalovali ohně, kolem nich rozložili plachty a pak tento hmyz, který si plameny popálil křídla, sypali do připravené nádoby.

Cankáři bývali kováři zhotovující ploché kovové pruhy (cány), z nichž se často v mincovnách razily mince, **cajkšmidové** vyráběli z mědi a dalších barevných kovů drobné výrobky jako spony apod., **cestáři** spravovali silnice a **cihláři krycí** zhotovovali střešní krytiny jako tašky apod. **Čamrdáři** vyráběli knoflíky, **česíři** dřevěné číše a **čizbaři** neboli ptáčníci se živili chytáním zpěvných ptáků. Jejich pomocníkem bývala živá sojka, s níž stáli v místě, kolem něž nastražili pasti ze sítí, zvané tenata či vějičky. Těmi byly tenké proutky stromů, na něž ptáci s oblibou usedali a které čizbaři potírali lepem připraveným ze jmelí či z bobulí ochmetu, nebo smůlou, tj. zejména smrkovou pryskyřicí. Jakmile sojka začala prozpěvovat, ptáčci se slétali, chytali se do pastí či se přilepili na vějičky. Opeřence chycené do tenat čizbaři vyjmuli a ty přilepené opatrně odlepili a jejich lepem zasažené peří zasypali jemným popelem. (Odtud pocházejí rčení „upadnout do tenat“ nebo „sedat na vějičku či na lep“.) Další pomůckou čizbařů byly **papírové kornouty**, které byly určené pro vrány a havrany: jejich vnitřní strany natřeli lepem a na dno vložili nějakou vraní nebo havraní pochoutku. Takto nachytané ptáčky prodávali čizbaři překupníkům, kteří je vyváželi do zahraničí. Čizba se začala omezovat v 80. letech 19. století.

Dráteníci opravovali hliněné nádoby drátováním, **dřevěnkáři** zhotovovali dřeváky, **ertepláři** prodávali brambory, **hadráři** obcházeli s dvoukoláčkem zemi a sbírali staré hadry či kůže a svůj příchod oznamovali buď písťalkou, nebo voláním „hááádrý, kúúúže“; někdy si přivydělávali prodejem švabachem tištěných písniček o mordech, potopách, požárech apod. **Harfáři** obchodovali s harfami, zatímco **harfeníci** na tento nástroj hráli, a **hokynáři** byli obchodníci, kteří prodávali drobné zboží. Zpočátku nabízeli potraviny, ale postupem času u nich bylo možno koupit nejrůznější zboží denní spotřeby – od hřebíků či vidlí přes kyselé okurky až po biče. (V 19. století se začaly tyto prodejny nazývat obchod se smíšeným zbožím, který můžeme na vesnicích vidět dodnes.) **Houžváři** vyráběli hrubé provazce (tzv. houžve) z mladých, nejčastěji smrkových kmínků, které měly oko z vršku kmínku, aby mohly sloužit k vázání, **hrstníci** nabízeli sůl, semena, obilí, kroupy apod., a to nikoliv na váhu, nýbrž na hrstě, u **husáků** bylo možno koupit husy a **jehelníci** zhotovovali jehly.

Zatímco **kabátníci** se specializovali na nové kabáty, **kabátníci-vetešníci** opravovali kabáty obnošené a **kaštanáři** byli prodavači teplých jedlých kaštanů, kteří od 18. století zejména v zimě nabízeli své zboží lidem na ulicích. Mívali malý vozík s lucernou: pokud si někdo zakoupil dva kaštanů, vložili mu je do ruky, kde krásně hřály, a pokud si jich zákazník přál více, vsypali mu je do kornoutu (jenž vznikl kuželovitým svinutím aršíku papíru a přeložením špice).

S koudelí*, tj. odpadkovými vlákny vyčesanými při úpravě lnu, konopí, juty apod., obchodovali **koudelníci**, po nichž nám zůstala písnička, v níž se říká: „*Já jsem z Kutné Hory, z Kutné Hory koudelníkův syn.*“

* Koudel (jejíž název je prý všeslovanský a zřejmě souvisí se slovy „ka-deř“, „kudrna“ či „chumel“) se v minulosti používala např. na výrobu provázků nebo na utěsnění skulin mezi trámy roubených domů. Protože je však poměrně snadno hořlavá, stávalo se, že když z otevřeného ohniště odlétla jiskra, chytila nejdříve koudel, a pokud si toho nikdo ne všiml a plamínek včas neuhasil, začaly v další fázi hořet trámy. Koudel se také používala k utěšňování kulí v děle, ovšem při neodborné manipulaci se někdy vzněla a hrozilo nebezpečí, že dělo vybuchne. Možná vysoká hořlavost sto-

jí za vznikem rčení „hoří mu koudel za patami (či u zadní části těla)“, což znamená, že dotyčný je v nebezpečí.

Krtičkáři chodívali od jara po vsích a nabízeli, že z luk vyhubí krtky, kteří, jak známo, dokážou majitele pozemků pěkně potrápit; dostávali za to peníze, stejně jako za prodané kůžičky, a přivydělávali si lektvary na různé zdravotní potíže. **Neckáři** dodávali necky dlabané z kmene či sbíjené z prken, **ohánečníci** vyráběli vějíře z ptačích per, sloužící původně k odhánění much, a **peciválové** opravovali pece po vesnicích; bývali proto většínou drobné, malé postavy, aby se snadno vsunuli do kamen a vymetli z nich saze a popel. **Ševci** se dělili na **prtáky**, kteří opravovali obnošené boty*, a **novotníky** specializované na výrobu nových bot ze všech kůží s výjimkou koňských; zvládali boty vysoké (tzv. škorňe neboli dílo dlouhé), nízké, ale např. i střevíce nosaté, se špicemi až jeden metr dlouhými.

* Víte, odkdy **lidstvo čísluje boty**? Poprvé k tomu došlo roku 1824, kdy se mistři ševci domluvili, že vytvoří jednotné míry ve třech variantách: pařížské, vídeňské a berlínské. K nim koncem 19. století přibýly ještě varianty francouzská a britská. Jeden bod ve francouzském číslování se rovná dvěma třetinám centimetru neboli 0,667 cm; později vznikla i půlcísla, takže například v pařížské variantě měří bota číslo 40,5 sedmadvacet centimetrů. Jeden bod v britské variantě se rovná třetině palce, tj. 0,846 cm, a číslo jedna (nejmenší pro dospělé) měří 22 cm.

Tandléri bývali obchodníci s použitým zbožím, **tlumočníci** výrobci tlumoků či pouzder na střelné zbraně a **vrkočnice** se nazývaly prodavačky pletenců cibule či česneku.

KONĚ A KANÁRCI DO DOLŮ

Až do 18. století platilo, že způsoby těžby kovů a uhlí se příliš neměnily, protože i když o rudy byl zájem, nadále se používaly neefektivní metody dobývání a stále se budovaly mělké šachty sahající jen k úrovni spodní vody, kterou horníci neuměli odčerpávat.

Stříbronosná Kutná Hora byla poničena koncem třicetileté války a v dolech zůstalo jen několik horníků, na přelomu 17. a 18. století se objevily pokusy dolování obnovit, ale záměr nevyšel. Těžba ustala i v Jihlavě a v Jáchymově. Naopak v 16. století nastal rozvoj těžby stříbra v osadě Březové Hory a v 70. letech 18. století v Příbrami.

Devatenácté století znamenalo velký rozvoj těžby ve výše zmíněných Březových Horách, které roku 1875 František Josef I. povýšil na královské horní město. To proslulo tím, že tu byl roku 1885 vyhlouben důl jménem Vojtěch, jenž dosáhl poprvé v historii českého a evropského hornictví hloubky 1 000 m, což připomínala pamětní mince zvaná příbramský zlatník. Březohorský revír vytěžil koncem 19. století 97,7 % stříbra v rámci Rakouska-Uherska!

První zmínka o **kamenném uhlí** u nás sice pochází z počátku 15. století a do povědomí lidí se podle Zikmunda Wintra dostalo o století později, ale na své širší využití si muselo ještě delší čas počkat. Když si roku 1766 nechal v Praze patentovat první kamna na kamenné uhlí alchymista Christoph Bergner, jeho sousedé si dlouho stěžovali na to, že topením kazí vzduch, takže mu jejich používání městská rada zakázala. Protože neposlechl, byla k němu vyslána komise pověřená úkolem kamna zapečetit; on ji však vyhnal a na strážníky hodlající nastolit pořádek vytasil pistoli. Nakonec vše skončilo smírem – ale alchymista se už u svých kamen neohřál. O uhlí sice projevil zájem několik skláren a roku 1786 vyšel dekret radíci huťářům, aby šetřili dřevo a používali kamenné uhlí, ale sklárny zařízené na toto uhlí začaly vznikat až počátkem 19. století.

Prvními uhelnými těžaři u nás bývali šlechtici, kteří nechávali doly zřizovat na svých pozemcích. Sice riskovali, že jejich uhlí bude neprodejně, ale utěšovali se tím, že je přinejhorším spálí a popel z něj použijí jako hnojivo. Že ani 18. století nelze nazývat stoletím „uhelné velkotěžby“, dokazuje fakt, že těžba se tehdy počítala nikoliv na tuny, ale na metrické centy;

doly byly totiž malé a „kutání“ v nich netrvalo dlouho. V 60. letech 18. století vznikaly v severních a středních Čechách a na moravském Rosicku, v 70. letech na Plzeňsku a Žacléřsku. Dne 18. května 1775 našli dva lesní dělníci mezi dnešními částmi Kladna – Dubím a Vrapicemi – hromádku čehosi černého, co jako uhlí identifikoval místní kovář; za odměnu dostali od majitele zde zřízeného dolu doživotní příděl tohoto paliva. Na Ostravsku pocházejí sice první zmínky o uhlí už z roku 1753, ale ve větší míře se zdejší těžba rozvinula až v 80. letech 18. století. I zde se zpočátku těžilo v malých šachtách hlubokých jen pár desítek metrů, kde pracovalo pouze několik horníků. Rozvoj těžby tu byl iniciován teprve rozvojem zdejšího hutnictví, takže počátkem 20. století dodával ostravsko-karvinský revír 47 % veškeré produkce uhlí v celém Rakousku-Uhersku.

Situaci změnil ve prospěch uhlí nedostatek dřeva, potřebného k výrobě dřevěného uhlí, a zvyšování jeho ceny.

V těžbě rud a uhlí postupně nastávala **řada změn**. V rudných dolech se již nerazily šikmé jámy mapující žílu, ale přecházelo se k budování hlubokých svislých jam, horníci se naučili doly odvodňovat, místo železek a mlátek stále více preferovali až do první poloviny 19. století sázení ohněm, což je rozpalování hornin a jejich polévání vodou, aby popraskaly; kromě toho horniny také odstřelovali. Tuto metodu ovšem používali pouze tehdy, když si byli jisti, že na jejich pracovišti nedošlo k vysoké koncentraci důlních plynů (metanu, kyslíčnicku uhličitého a uhelnatého). Kvůli tomu nosívali s sebou v klíčkách malé ptáky (kanárky, čížky) nebo menší hlodavce; pokud zvířátko uhynulo, bylo nutno trhavinu odložit, protože by brzy následoval výbuch. První bezpečností důlní lampy začali horníci používat počátkem 19. století.

Od roku 1535 vozily vytěženou rubaninu k nárazišti vozíky neboli huntky tlačené lidmi a jezdící po kolejích, ale v druhé polovině 19. století začali v dolech tahat vozíky s uhlím po kolejích koně. Např. v Březových Horách se klapot jejich podkov začal rozléhat roku 1875.

Vytěžená rubanina či uhlí se vytahovalo na povrch zpočátku ručními rumpály a žentoury s koňským pohonem, které nahrazovaly od roku 1836 první parní stroje. I když se doly prohlubovaly, horníci do nich a z nich nadále sestupovali a vystupovali po žebřících, přičemž cesta tímto způsobem např. do hloubky 200 m trvala půl hodiny; někde sice používali k dopravě

okov zavěšený na laně, ale to bylo s ohledem na bezpečnost zakazováno. Větrání pracovišť zajišťovala na dně jámy postavená docela obyčejná pec, v níž se topilo, a díky tomu klesal na dno čerstvý vzduch zvenku.

Propraná ruda se roztloukala a třídila ručně až do roku 1800, kdy přišly ke slovu buchary.

Tímto způsobem se koncem 19. století spouštěli do dolů koně.

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.